

EDITORIAL

Àfrica, epicentre d'una realitat canviant

Oscar Mateos, Manuel Manonelles i Tarragó

Fotografia: "The Strength Of A Woman", [Derrick Ofosu Boateng](#)

El continent africà es troba en el bell mig de transformacions múltiples. El context global de crisis solapades (democràtica, social i ecològica) ha adoptat l'Àfrica com un dels seus escenaris principals de tots aquests canvis, amb accents i característiques diferenciades. De la mateixa manera, molts dels grans impactes enregistrats en l'escena global, com per exemple, l'alteració en la correlació de forces a nivell internacional, i que ha situat al continent asiàtic i a la Xina en el centre de la geopolítica mundial, no poden explicar-se sense el paper cabdal que hi ha jugat la regió africana. Diríem, doncs, que l'Àfrica avui acull una reciprocitat de dinàmiques: per una banda, és una de les principals arenes mundials en la que té lloc la intensa competició multipolar pel poder geopolític i geoeconòmic, i per altra banda, és una caixa de ressonància, amb tonalitats pròpies, de les crisis que enfrontem el conjunt de societats a nivell global. Aquesta doble dinàmica dificulta continuar considerant el continent com un espai perifèric de les relacions internacionals, una visió que ha impregnat de manera recurrent les interpretacions i discursos sobre l'Àfrica. Igualment, estem obligats a entendre i a reflexionar sobre el paper del continent africà en l'escenari global post-pandèmic, fugint dels clixés i narratives que simplifiquen

una història que, a totes llums, és cabdal per entendre el conjunt de la modernitat i de la globalització.

La dificultat de parlar d'Àfrica com un tot

El continent africà, però, es caracteritza per una diversitat i complexitat que molt sovint és obviada. En aquest sentit, l'escriptora nigeriana Chimamanda Adichie dota al públic amb instruments preventius de primer nivell per apropar-nos a una comprensió adequada del continent. En una cèlebre intervenció, l'autora ens recorda que un dels principals problemes en relació a l'Àfrica ha estat interpretatiu. Segons l'escriptora, «el perill de la història única» sobre la regió, ha portat a que de forma sistemàtica els relats, les anàlisis i la comprensió del continent es fes a partir d'imatges parcials que representaven una part ínfima de la seva complexa realitat. I han estat aquestes il·lustracions incompletes les que han esdevingut en accés reduccionista a una regió profundament complexa. El primer repte, doncs, és llegir, entendre i dialogar sobre el present i futur africans a partir d'una visió que estigui disposada a deconstruir les imatges tradicionals de l'«afropessimisme». A la vegada, cal entendre el context africà des d'angles diversos i donar un espai central a les pròpies veus africanes per la comprensió de la seva realitat.

Vells, nous i inesperats actors al continent africà

El segle XXI africà ve intensament marcat per l'arribada i desplegament dels països emergents al continent. La Xina, l'Índia o el Brasil han esdevingut nous actors (malgrat alguns han estat presents al continent durant segles, si bé amb una presència més discreta) en la regió, intensificant les seves estratègies comercials, econòmiques o diplomàtiques. Els darrers quinze anys, si posem la Cimera bilateral entre la Xina i l'Àfrica (FOCAC) del 2006 com a veritable punt d'inflexió, suposen un abans i un després en aquesta relació recíproca. Per una banda, països com la Xina han fet una aposta estratègica pel continent africà, no només per a la seva expansió econòmica, sinó també per a enfortir la seva agenda diplomàtica i política, cultivant la relació amb una regió que, no ho oblidem, està conformada per 54 països. Per una altra banda, el gran salt econòmic protagonitzat per països com Etiòpia, Angola, Kenia, Sud-àfrica o Ghana no es pot explicar sense les noves dinàmiques de cooperació Sud-Sud o les polítiques de construcció d'infraestructures impulsades per Beijing, entre d'altres aspectes. Però aquest desplegament multipolar no es circumscriu únicament a la Xina. Turquia, l'Aràbia Saudita, Corea del Sud, els Emirats Àrabs o Rússia, però també països nord-africans com Algèria o el Marroc, en els darrers anys han atorgat al continent una posició preferent en la definició de les seves agendes exteriors.

Ens proposem entendre l'Àfrica des d'angles diversos i incorporant veus pròpies del continent que ens ajudin a comprendre millor una realitat diversa i complexa que molt sovint és obviada

Aquesta nova realitat no es pot interpretar de forma unívoca, tenint en compte que també està sent revulsiva pels objectius i perspectives d'alguns països africans, i a la vegada és generadora de noves dinàmiques de desigualtat, conflictivitat i injustícia que mereixen ser degudament analitzades. Per la seva banda, Europa, els Estats Units i el conjunt del món occidental han vist com en pocs anys la seva relació privilegiada amb el continent africà ha estat ràpidament disputada. En el cas de la Unió Europea, en particular, és necessari repensar i actualitzar els elements claus que, en el context post-Cotonou, han de caracteritzar la relació de present i futur amb una regió que és del tot essencial pel vell continent.

Protesta política, transicions polítiques i nous autoritarismes

Un dels aspectes que major invisibilitat ha patit en els darrers anys han estat les anomenades «primaveres africanes». La onada de protestes polítiques que el continent ha protagonitzat des de 2011 està sent extraordinària. Pràcticament la totalitat de contextos africans s'han vist afectats des d'aleshores per protestes motivades per incentius molt diversos. En molts casos, han estat els joves urbans els que han liderat les contestacions, denunciant la corrupció política, la manca d'expectatives socials o, sovint, l'intent de diferents mandataris de reformar les seves Constitucions per perpetuar-se en el poder. Precisament, una de les qüestions que més debat i anàlisi ha suscitat han estat els instruments i mètodes emprats per aquestes protestes. L'ús de la telefonia mòbil i les xarxes socials, o el paper de lideratge que els cantants de rap o de hip-hop han adoptat en alguns contextos, han convertit tots aquests escenaris en espais d'enorme creativitat social, a part de presentar un gran potencial polític i democràtic.

Malgrat l'ebullició social i política, les democràcies africanes enfronten, com arreu, un moment delicat i ambivalent. Alguns països han aconseguit esdevenir referents democràtics, amb trajectòries i experiències molt concretes, com ara Ghana o Botswana. Altres han despertat enormes expectatives regionals i internacionals, però han vist finalment frustrats o revertits els seus processos polítics, com són els casos del Sudan o d'Etiòpia. I uns quants països, com la República Democràtica del Congo, la República Centreafricana o Somàlia, continuen patint greus problemes de governabilitat sota dinàmiques autoritàries. La desigual progressió en la consolidació de la democràcia a l'Àfrica, sumada a la persistència del problema dels cops d'Estat, de la que recentment hem tornat a ser testimonis, pot comportar el risc de revifar les aproximacions «afropessimistes» respecte del continent. És per això que, davant d'un paisatge complex, en moviment i amb ritmes i resultats diversos, cal reivindicar la necessitat d'aportar anàlisis profundes i riques en matisos que evitin interpretacions reduccionistes de caire pessimista o naïf.

Reptes socials i polítics per a una nova època

Els efectes de la COVID-19 al continent han estat variats. A països com Sud-àfrica, la pandèmia ha tingut un elevat impacte sanitari, social i polític, homologable en alguns moments a les severes repercussions enregistrades en altres parts del món. En altres indrets del continent, però, les conseqüències sanitàries han estat lleus o moderades,

mentre que els efectes en el terreny econòmic (per l'aturada de determinats sectors claus com el turisme) o social (per l'impacte asimètric de les mesures i restriccions en els grups més vulnerables) han estat molt més rellevants. La pandèmia, per tant, com ha succeït en altres regions del món, ha aguditzat alguns problemes de fons i està suposant un obstacle més en un escenari amb reptes múltiples.

L'Àfrica continua sent l'escenari d'alguns dels conflictes armats més virulents. La violència que afecta el Sudan del Sud —país que al 2011 va aconseguir la darrera independència al continent— o els efectes de crisis solapades que des de fa dècades condicionen la vida de milions de persones a l'est de la República Democràtica del Congo son, sense cap mena de dubte, algunes de les realitats més esfereïdores de la regió. En aquest sentit, en els darrers anys dos fenòmens han empitjorat encara més l'escenari regional, exacerbant la conflictivitat i la violència. Per una banda, tenim els creixents impactes que la crisi climàtica presenta en nombrosos indrets del continent i que són especialment dramàtics a zones com el Sahel. Per l'altra, precisament el Sahel, juntament amb la zona del nord de Nigèria, la subregió de la Banya d'Àfrica i el territori de Cabo Delgado, al nord de Moçambic, són víctimes de la intensificació del terrorisme de matriu gihadista, esdevenint així un focus de preocupació regional i internacional en matèria de seguretat. Les respostes internacionals, ja no només liderades pels organismes internacionals com les Nacions Unides o pels països occidentals, sinó també per països com la Xina o Rússia, han demostrat una notable incapacitat per fer front als efectes i les causes de tota aquesta conjuntura.

Primaveres africanes, pandèmia, terrorisme i conflictes, però també integració regional, urbanisme i creació artística configuren algun dels eixos que s'aborden en aquesta publicació

Igualment trobem dos altres reptes actuals que ocupen avui dia alguns dels principals debats locals i globals sobre la regió. El primer té a veure amb l'intens procés d'urbanització del continent i la consolidació de grans nuclis urbans en països com Nigèria, Etiòpia o Egipte. El creixement d'aquestes grans ciutats africanes ha generat un gran debat respecte els problemes de desigualtats, salubritat o governança que se'n deriven. En segon lloc, el creixement demogràfic del continent, que segons algunes previsions doblarà l'actual població africana cap a 2050, ha esdevingut nucli de reflexions i anàlisis sobre les implicacions d'aquest fenomen i les estratègies necessàries per fer front als reptes que això planteja.

El regionalisme africà com a promesa

L'any 2022 es compleixen 20 anys de la històrica refundació de la Unió Africana (UA) construïda sobre la idea de «solucions africanes a problemes africans». Dues dècades després d'aquesta declaració d'intencions, el balanç és digne de ser estudiat. Primer, en

aquest temps la UA ha aconseguit articular i desplegar una arquitectura de la seguretat (l'anomenada APSA) que, com a mínim, ha estat present en els debats i en les respostes d'alguns dels conflictes africans com ara el de Somàlia. No obstant, la dependència de fons externs i les rivalitats internes entre els actors africans dins de la UA han estat dos dels principals obstacles. Segon, en un context global caracteritzat per la crisi dels projectes regionals, com ara la UE, l'Àfrica ha manifestat la voluntat i capacitat de continuar amb les seves aspiracions regionals, també presents a nivell comercial i econòmic, amb la posada en marxa de l'Àrea de Lliure Comerç (AfCFTA, per les sigles en anglès), en vigor des del gener de 2021. De la mateixa manera, el paper de la UA, i en particular de l'anomenat African Centre for Disease Control and Prevention (Africa CDC), va ser destacat globalment pel seu lideratge en la gestió de la pandèmia, sobretot de la seva primera onada.

Catalunya i el Pla Àfrica

Reconeixent el rellevant i creixent rol d'Àfrica en l'escenari global i regional, i tenint en compte els múltiples vincles de Catalunya amb aquest territori, el 2020 el Govern de Catalunya va aprovar, per primera vegada, un Pla Àfrica per guiar les estratègies de col·laboració amb el continent i impulsar les relacions amb els països d'aquesta regió. Amb el benentès que les solucions als reptes del continent s'han de desenvolupar a l'Àfrica i, que l'ajut oficial al desenvolupament no pot ser l'únic motor que defineixi les interaccions catalanes amb el continent africà, el Pla és un pas més en la configuració d'un futur model de relacions basat en els principis de solidaritat i de cooperació entre iguals.

El present monogràfic d'IDEES s'insereix en aquest context global i regional de canvis que converteixen l'Àfrica en un actor internacional de primer ordre, i que analitzarem a partir de les visions i anàlisis d'experts de referència

En aquest sentit, el Pla busca intensificar la presència de Catalunya al continent africà per afavorir-ne les relacions mútues. A partir de la identificació de sinèrgies i de la coordinació de les actuacions del Govern i la societat civil, el Pla persegueix reforçar els interessos, potencials i iniciatives compartides i promoure estratègies d'incidència política orientades a la promoció dels valors i signes d'identitat propis de Catalunya. És en aquest sentit, doncs, que el Pla representa una extensió del compromís del Govern amb la implementació de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides, impulsant una política exterior cap a l'Àfrica que vetlli pel compliment dels ODS, es regeixi per la coherència de polítiques per al desenvolupament i incorpori un enfocament transversal de gènere i basat en drets humans. Igualment, i en consonància amb el principi de respecte a la diversitat i la sobirania dels pobles africans, el Pla té present l'Agenda 2063 de la Unió Africana com a full de ruta, a fi de contribuir a la posada en marxa de «solucions africanes a problemes africans».

Pensar l'Àfrica d'avui i demà

El present monogràfic d'IDEES s'insereix, doncs, en aquest context global i regional de canvis que reforcen el rol de l'Àfrica com actor clau de l'escenari global. Els més de vint articles que es recullen i les diferents entrevistes també integrades volen, precisament, copsar l'ebullició política, social, institucional, econòmica o geopolítica que té lloc en aquests moments al conjunt del continent africà. A partir de les visions i anàlisis d'experts de referència i de diversa procedència, el monogràfic pretén abordar de forma rica i densa aquest conjunt d'elements que hem exposat en aquest text: l'evolució de les democràcies i transicions polítiques en un context regional de canvis; els significats de les protestes polítiques i els diferents instruments utilitzats pels nous moviments socials; els obstacles i reptes als que s'enfronta el regionalisme africà; els impactes de determinats reptes socials com ara la COVID-19, el creixement demogràfic i urbà o la conflictivitat armada i el terrorisme, així com les respostes locals, regionals i internacionals que s'ofereixen; les agendes dels països emergents al continent i els aspectes que caracteritzen aquesta creixent i intensa interacció; el paper de les dones i dels moviments feministes en molts d'aquests processos, o bé les dinàmiques, novetats i perspectives en alguns àmbits com la literatura o la intel·ligència artificial.

En la conceptualització i coordinació de tots aquests articles i entrevistes, el Centre d'Estudis de Temes Contemporanis ha comptat amb l'expert lideratge d'Oscar Mateos, investigador principal del grup de recerca GLOBALCODES i professor a la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna (Universitat Ramon Llull). Així mateix, i amb l'objectiu de que tots aquests continguts que aniran apareixent en els propers mesos contribuïssin a amplificar la comprensió sobre les múltiples realitats africanes, aquest dossier monogràfic també ha comptat amb l'assessorament d'Idayat Hassan, directora del Centre per a la Democràcia i el Desenvolupament (CDD) de Nigèria. L'Àfrica es constitueix, doncs, ara més que mai, com una regió clau a nivell global, i per aquest motiu cal entendre amb profunditat i rigor, des de dins i des de fora del continent, aquestes dinàmiques, les perspectives dels diferents països i les causes de fons i les implicacions dels esdeveniments que protagonitzen.

Oscar Mateos

Oscar Mateos és coordinador del grup de recerca sobre globalització, conflictes, desenvolupament i seguretat (GLOBALCODES) de la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals de Blanquerna - Universitat Ramon Llull, on també imparteix docència com a professor associat de Relacions Internacionals en diversos estudis de Grau, Màster i Doctorat. Des de l'any 2019, és delegat del rector de la URL per a l'impuls de l'Agenda 2030. Mateos és membre de la junta de Govern de l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) i investigador associat del CIDOB. Llicenciat en Ciències Polítiques i de l'Administració, és postgraduat en Cultura de Pau i Doctor en Relacions Internacionals amb menció europea per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Les seves investigacions se centren en l'anàlisi dels conflictes armats i dels processos de construcció de pau postbèl·lica al continent africà, especialment a la regió de l'Àfrica occidental. Ha treballat a l'Escola de Cultura de Pau de la UAB i ha col·laborat amb organitzacions com Metges Sense Fronteres al Sudan del Sud o Conciliation Resources a Sierra Leone. Va ser professor convidat a la Universitat de Sierra Leone (Fourah Bay College) entre els anys 2006 i 2008, i investigador visitant de la School of Oriental and African Studies (SOAS) de la Universitat de Londres.

Manuel Manonelles i Tarragó

Manuel Manonelles i Tarragó és exdirector del Centre d'Estudis de Temes Contemporanis (CETC). Des de l'any 2013, és professor associat de Relacions Internacionals a Blanquerna - Universitat Ramon Llull, i ha col·laborat amb el Centre de Drets Humans de la Universitat de Pàdua (Itàlia). Anteriorment, havia sigut assessor de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, delegat del Govern de la Generalitat a Suïssa i davant els Organismes Internacionals, i director general d'Affers Multilaterals i Europeus. Llicenciat en Ciències Polítiques per la Universitat Autònoma de Barcelona, té el Màster Europeu en Drets Humans i Democratització de l'European Inter-University Centre for Human Rights and Democratization. Té una àmplia experiència dins del sector diplomàtic i governamental. Durant dos anys, va ser assessor especial del grup d'alt nivell de Nacions Unides per a l'Aliança de Civilitzacions i ha participat en diverses cimeres, fòrums i processos en l'àmbit de les Nacions Unides i altres organitzacions internacionals com el Consell d'Europa. També va dirigir la Fundació Cultura de pau i la Fundació UBUNTU, i ha estat Observador i Supervisor Electoral Internacional de l'OSCE en diverses ocasions.